

Förfälskad historia

Statens minnesår för Förintelsen har fått Ungerns judar att protestera kraftigt. I historieskrivningen ser de allvarliga försök att rentvå dåtidens regim från ansvar. Många oroas över antisemitismens utveckling i landet.

TEXT OCH FOTO: JOAKIM MEDIN

Makten.

Premiärministern Viktor Orbán efterfrågar en pånyttfödelse av landet, och behovet av att se historien som en "helhet". Han står också bakom den nya konstitution, som förklarar att Ungern var utan självbestämmanderätt under Förintelsen.

Den smugglades hit i skydd av mörkret, saken som tornar upp sig några meter bort. Klockan hade blivit ett på natten, runt hundra poliser dök upp och spärrade av området. En lastbil kom med leveransen och bakom dubbla rader av metallstängsel installerades verket på den södra delen av Szabadságtér – Frihetstorget – i Budapest.

Monumentet är sju meter högt och föreställer ärkeängeln Gabriel. Han sträcker ut armarna i en försvarslös position, och har det ungerska kungliga äpplet i ena handen. Ovanför sveper en svart örn, med uppspärrad näbb och utsträckta klor och som med ondskefulla ögon blickar ner mot sitt offer.

Gabriel är redan solkig och missfärgad efter en mängd kastade ägg.

– Den är fruktansvärd. Estetiken är hemsk, och motivet ljuger. Det är en symbol över hela det politiska systemet under Viktor Orbán.

Judit Szász står bakom ett mikrofonstativ i skuggan av några träd. Idag är hon är huvudtalare vid en demonstration som pågått i över fyra månader. Nästan varje dag har ibland femtio, andra gånger hundratals personer dykt upp här, för att visa sin avsky eller bestörtning över det projekt som regeringen tagit initiativ till på Frihetstorget.

Hon har just spelat upp filmmusik från en scen i Casablanca och pratat om dess regissör Michael Curtiz, född Kertész. Hon pratar vidare om en gammal fotograf, om en gammal skådis. Alla välkända, alla ungerska judar och alla boende utomlands. Hemma bestämde fascisterna, förklarar Judit Szász.

– Inklusivt Ákos Kertész idag, författaren som tvingades emigrera till Kanada för två år sedan. Där fick han politisk asyl.

Då hade 79-åringen kritiserat Ungerns villiga assistans i Förintelsen, och blev föremål för en högerextrem hat-

kampanj så intensiv att han inte ville bli kvar i landet. Hans hedersmedborgarskap i Budapest drogs också tillbaka av det nationalkonservativa regeringspartiet Fidesz som styr huvudstaden.

DE SENASTE ÅRENS utveckling i Ungern har orsakat stor uppmärksamhet och oro i världen. Efter att Fidesz ridit fram på en missnöjesvåg mot socialdemokratin vann de valet 2010, och dess grundare Viktor Orbán blev premiärminister. Sedan dess har en stor mängd rapporter kommit om inskränkningar i demokratin och en ökad intolerans mot judar, romer och hbtq-personer. Valet 2014, Fidesz behåller makten.

Protesterna som nu hörs från Frihetstorget – och från omvärlden – har uppstått ur anklagelser om att Fidesz också vill förfalska den ungerska historien.

– Jag gör det här för mina föräldrars och familjens skull. Det berör dem, så det är självklart att vara här. Vissa av

dem överlevde inte Förintelsen, säger Judit Szász.

DET VAR I FJOL SOM den ungerska regeringen klargjorde att 2014 skulle bli ett "Holocaust Memorial Year". Det har gått 70 år sedan den ungerska staten deporterade nära 500 000 judiska medborgare till de nazistiska förintelselägren. Därför skulle en rad minnesprojekt få det ungerska folket att förstå och läka såren, förklarades det. I ett pressmeddelande berättades det också att ett minnesmonument över den tyska invasionen av Ungern 1944 skulle byggas på Frihetstorget. Ett "högprioriterat ekonomiskt projekt", och en ritning av ängeln och örnen hamnade snart på nätet.

Samtidigt hade man börjat bygga om en gammal tågstation i Budapest till ett nytt museum: Sorsok Háza eller Ödnas Hus. Det ska speciellt fokusera på barnen i Förintelsen, och är också en del av minnesåret. Men varför ett sådant

"Den är fruktansvärd. Estetiken är hemsk, och motivet ljugar. Det är en symbol över hela det politiska systemet under Viktor Orbán."

namn, som på ungerska antyder att det var "ödet" och inte deportation som orsakade barnens död? Varför har beslutet om både museet och monumentet fått sitt helt centralt, utan information eller synpunkter från andra? Inte ens från Ungerns kvarvarande judar, när det rör ett så känsligt ämne.

Sedan såg folk regeringens webbsida för minnesåret. Enligt historieberedningen där började alla tråkigheter för judar först den 19 mars 1944, när tyskarna anlände. Varför nämndes inte hur Ungern själv infört antisemitiska lagar redan 1921? Varför nämndes inget om att Ungern faktiskt var allierat med Nazityskland? Där fanns bilder på ungerska judar vid tågvaran, men varför var de ungerska soldater som tvingade ombord dem bortklippta? Och varför har inget av detta åtgärdats, efter nio månader av kritik?

– **DET ÄR EN FÖRFALSKNING** av historien som förgiftar minnena efter offren. Budskapet är att dåtidens regim var oskyldig, bara tyskarna skyldiga, förklarar Fruzsina Magyar på ett café.

Hon och några andra sitter här för att planera. Fruzsina Magyar är dramaturg, syster till en tidigare minister och har tillsammans med politikermaken Imre Mécs, som dömdes till döden för sitt

deltagande i den antisovjetiska revolten 1956, varit ledande i att organisera manifestationerna. De har bildat mänskliga kedjor, spelat musik och haft sit-ins. De har kontaktat politiker, utländska ambassader och människorättsgrupper för att mobilisera stöd, och själva omnämnts i medier ända bortom Japan.

– Det har blivit som en protest mot hela regeringen. Civillkuraget har äntligen börjat växa och där finns lärare, ingenjörer, artister och journalister.

23 ungerska historiker skrev ett protestupprop mot monumentet, som ytterligare 26 sedan anslöt sig till. Fördomanden kom från grön, liberal och socialistisk opposition, från Simon Wiesenthalcentret, World Jewish Congress och den berömda Förintelsexperten och -överlevaren professor Randolph L. Braham. Även Mazsihisz, den vanligtvis tillbakadragna paraplyorganisationen för ungersk-judiska församlingar och organisationer, fördömde kraftigt planerna och hotade med att bojkotta regeringens hela minnesår.

Efter detta valde Orbán till sist att backa. Monumentet skulle ha rests redan i mars, nu sköts datumet fram till 31 maj – hans födelsedag – och dialoger utlovades innan dess.

Chocken var därför stor när konstruktionsarbetet ändå började i Frihetspar-

– Frihetstorget.

Ända sedan april har ungerska judar lagt ut minnesaker och foton på släktingar som den ungerska staten deporterade.

ken tidigt i april. Då hade bara 36 timmar passerat sedan Fidesz valseger. Den äldre Förintelseöverlevaren Gusztav Zoltai avgick från sin ledarposition över Mazsihisz, på grund av påfrestningarna. En flashmob av demonstranter rev omedelbart ner stängslen som satts upp, intog byggplatsen och läste den judiska bönen Kaddish.

– Vänsterextremister, som måste stoppa sin aggression på gatorna och hitta en väg till en fredlig lösning, förklarade en högt uppsatt regeringspolitiker från Fidesz kristdemokratiska alliansparti.

DET FINNS EN DUBBELHET i allt detta, som bidragit till en ökad oro bland vissa ungerska judar. Samtidigt som regeringen Orbán talat sig varm på internationella arenor om kamp mot högerextremism och antisemitism, har man på hemmaplan själva ignorerat vad judar tycker är intolerant. Att det också sker när Fidesz anklagats för att allt mer kopiera Jobbiks partiprogram, ökar oron.

Det är någonting Viktor Cseh känner igen sig i, när vi möts i Ortodoxa synagogan på Kazinczygatan. Här jobbar han i administrationen, med projekt som rör både utbildning och Förintelseminne i landet.

– Det är den äldre generationen som fruktar Jobbik. Yngre judar har istället ett större problem med Fidesz. De framhäver socialkonservativa värderingar som vi inte delar, och på något sätt är antisemitismen integrerad i det. Våldigt många unga flyttar, även mina vänner.

Själv vill han stanna. Men han gifter sig om en vecka, och fästmän vill verkligen flytta. Hennes pappa föreslår Australien.

Vi går ett varv i synagogan, som är Budapests näst största. Här låg ghettot under kriget och byggnaden användes som stall av tyska och ungerska soldater. Utanför entrén står det två poliser och vaktar.

– En fyrverkeribomb exploderade utanför Stora synagogan för några veckor sedan. Sedan dess patrullerar de runt vårt kvarter.

PRECIS SOM I ANDRA europeiska länder har nya utfall av antisemitism dykt upp i och med kriget mellan Israel och Hamas under sommaren. Föga överraskande har Jobbik varit en av de pådrivande krafterna i detta, och partiet har varit huvudarrangör och medverkat i flera demonstrationer för Palestina.

"Samtidigt som regeringen Orbán talat sig varm på internationella arenor om kamp mot högerextremism och antisemitism, har man på hemmaplan själva ignorerat vad judar tycker är intolerant."

Men mest av judefientliga skäl snarare än av solidaritet.

– Vissa har varit rädda att Ungern blir bankrutt på grund av Israelkritiken, om vi får makten. Men jag vill inte vara premiärminister i ett land där enbart pengar har ett värde, förklarade partiledaren Gábor Vona och anspelade på den gamla föreställningen om judars kontroll över världsekonomin.

Men antisemitismen och intoleransen, oavsett vilket parti eller håll folk uppfattar att den kommer från, har inte dykt upp utan en motreaktion. De senaste månaderna har inneburit en prövning för var gränser ska gå i Ungern. Kontroverserna kring minnesåret och monumentet har lyckats föda en bred och spontan protesterörelse, med viktiga judiska inslag.

I SKUGGAN AV ÄRKEÄNGELN presenterar Judit sin make, Gábor Sebő. Även han är ungersk jude och miste familjemedlemmar i deportationerna.

– Det här är min farmor och farfar. De hämtades av ungerska gendarmister och transporterades på ungerska järnvägar, till Auschwitz. Jag fick aldrig träffa dem.

Gábor Sebő lägger tillbaka fotot som han läst högt från, ner på trottoaren. Det hålls på plats av några stenar med farmor Ilonas, farfar Lajos och hans lilla faster Magdas namn på. Här ligger även en bild på Judits mor som överlevde, och en lista på släktingar som försvann. Högerut och vänsterut sträcker sig en lång rad av tusentals liknande minnessaker på trottoaren. Familjefoton, personliga hälsningar, skor, jackor, böcker, klockor, stearinljus, slitna Torahskrifter. Och foton på riksföreståndare Horthy, som skakar hand med eller skrattande åker bil med Adolf Hitler.

Allting har funnits på plats här framför monumentet, sedan det första spadtaget togs i april. Snacket säger att detta bidragit till att öka antalet turister till Frihetstorget. Nu går de både till de berömda mässingsskorna vid Donaus

flodkant där fascister avrättade judar, och till en plats där de senare ännu gör motstånd. Varje gång minnessaker rensats undan har folk dessutom lagt dit nya, helt spontant. Det och hur folk varje dag stannar upp för att titta och ge sitt stöd, det visar att det här är något som angår många människor, menar Gábor.

– Vi är flera judar här, varje dag. Det kunde gärna vara fler men problemet är att de precis som många ungrare är rädda. De som är offentligt anställda vet inte om de hamnar på bild, och nästa dag saknar arbete.

Han pekar bort mot två av de nio poliserna på plats. De står och filmar, precis som de gjort varenda dag av demonstration. När Gábor kallades till en polisstation för att bemöta anklagelser om skadegörelse – han skrev något om Förintelsen på plasten runt byggplatsen – visades han en stor hög med fotografier på sig själv, och alla andra. Polisen och regeringen vill hålla koll på vilka som fortsatt att protestera.

EFTER ATT MONUMENTET trots allt börjat konstrueras, utan utlovade dialoger, skrev Orbán några rader i ett brev till Mazsihisz: "Efter 1900-talets moraliska förfall är vi i behov av en andlig och intellektuell pånyttfödelse. Nu är tiden för förnyelse, och tiden har kommit att till sist betrakta vår lands historia som en helhet."

Så ska regeringens motivering bakom monumentet förstås. Den svarta örnen som attackerar ärkeängeln har ett metallband på sitt ena ben. Är det en ringmärkning, eller kanske en boja? På det står hur som helst "1944" graverat. Regeringen har åtskilliga gånger hänvisat till vad det står i den nya konstitutionen – som det bara är regeringen som utformat – som försvar mot kritiken. Där framgår att Ungern saknade självständighet från mars 1944 när Nazitysklands trupper dök upp, till maj 1990 när de första fria valen ägde rum, och Moskvans dominans var brutet. Under 46 år bär Ungern inte direkt ansvar för vad som hände, och just då inträffade till exempel Förintelsen.

Därför ändrades ingenting av att chefen för Holocaust Museum i Washington, Israels utrikesdepartement, tyska, franska och amerikanska ambassaden samt slutligen 30 amerikansk-judiska kongressledamöter bad Orbán tänka om. Monumentet kom på plats.

Men också ett bredare civilsamhälle, som sagt. Bojkotten från Mazsihisz och andra organisationer av minnesåret innebär att de också vägrat ta emot statliga anslag. En stark markering av organisationer som vanligtvis är helt beroende av sådana. I mitten av april inledde 35 judiska samfund och föreningar därför också ett unikt samarbete, och lanserade insamlingskampanjen Memento 70. För första gången används sociala medier och crowdfunding för att bekosta egna minnesprogram och projekt.

I EN PARK BORTANFÖR Frihetstorget har en man med kippa på huvudet rest skyltar med siffror över judiska offer i ungerska samhällen, och gett folk ljus och stearnar med davidstjärnor att lägga ut.

Bortanför det, en annan park som Gábor visar upp. Där träffas varje måndag till fredag sedan april en diskussionsgrupp som kallar sig Levande Historia. Här pratar kvinnor och män om personliga intryck av intolerans och antisemitism i det ungerska samhället.

– Jag hade en lärare i skolan som sa att man kunde känna igen judar på deras ansikten, säger deltagaren Peter.

– Jag har tagit emot många antisemitiska, verbala attacker. Flera gånger av akademiska människor, säger en ung judisk man.

Samtalen fortsätter om näthat, om det oacceptabla språkbruket i sociala medier. Om hur vissa ungrare döljer sin judiska identitet så bra att de själva är antisemitiska. Varje dag antecknar samtalsledaren folks minnen, tankar, idéer.

– Problemet i Ungern är att olika grupper råkat ut för katastrofer, men det finns inget kollektivt minne kring det. Vi måste bygga ett sådant, och det här är en början, säger Gábor. ■

▼ **Motståndet.**

Regeringens sätt att beskriva historien har gett upphov till en bred proteströrelse. De dagliga protesterna dokumenterats ständigt av polis.